

ŞARK KAVİMLERİNDEN GEÇEN BÂZİ BULGAR AD VE SOYADLARI

MEFKÛRE MOLLAVA

1969'da Bulgar İlimler Akademisi, Sofya'da bulgarist Stefan İlçev'in «Rečnik na ličnite i familni imena u balgärite» (Bulgarlar'da Has İsimler ve Soyadları) kitabını neşretti. Bu, 572 (ters sözlükle 626) sayfalık sözlükte Türkler, İranlılar, Mongollar yolu ile geçen pek çok Tibet, Sanskrit, Arap, İran, Türk, Mongol adları vardır. Arap adlarının bâzılarını müellif Türk has ismi gibi göstermiştir. Msl. *Adem e., Osmànov* s. “Türk has isminden” der. Öte yandan birçokları, Bulgarlar'm Osmanlı Türkleri ile temaslarından sonra bulgarcaya giren türkçe, arapça ve farsça kelimeler ve lâkap yolu ile meydana gelme soyadları olarak, yanlış izah edilmiştir. Msl. *Betërov* s., St. İlçev'e göre, fars. t. *beter* kelimesinden gelir. Halbuki buna Macaristan'da “*Biter filius Techench*” diye 1292'den kalma bir vesikada rastlamaktayız, ki L. Rásonyi bunun “t. *bit*-beendet sein, fertig sein, wachsen” fiilinden geldiğini kabul eder¹. Kalmuklar'da *Batar* e. eski bir ad sayılmaktadır². Türkler'de de eskiden Çığ *Batar* (DTS - USp ; Uyg S - USp) adı vardı. *Batar|Beter|Biter* bir kökten gelen ayrı ayrı varyantlar olacak. *Bajàtov* St. İlçev tarafından t. *bayat* kelimesinden, lâkap yolu ile gelmiş gibi izah edilir. Aslında kad. t. *Bajat* bir etnonim olup dokuzuncu Türkmen-Oğuz boyunun adıdır (DTS - Kaş.). Yine aynı kaynakta *bajat* “ilâh, tanrı” mânâsına gelir. Bundan başka kadim Uygurlar'da bir de *Bujat* e. (Uyg S.) mevcuttu.

St. İlçev'in bâzı izahları gelişigüzeledir. Msl. *Basànov* s., ona göre, *Sejrekbasanov* veya *Hazarbasanov* s.'m kısaltılmış şeklidir. Aslında *Basan* eski Uygurlar'da bir erkek adıdır (Uyg S - USp) ve bugün de kaim. *Basañ* e. yaşamaktadır. Bu bir tibetçe kelime olup, mânâsı “iyi, güzel, alâ”dır. Budizm yolu ile Mongollar'a, Türklere' geçmiştir.

Kimi adlara türkçede olmayan şekiller ve mânâlar atfedilmiştir. Msl. *Bozmànov* s., t. *bozman* “kojto razvalja, razturva (bozan)” dan gelir sûretinde gösterilmiştir, ki biz *bozman* sözünü elimizdeki sözlüklerde bulamadık.

1 L. Rásonyi, *Les anthroponymes Comans de Hongrie*, ALHung, XX, 1967, s. 137.

2 M. U. Monraev, *Nekotorye voprosy kalmyckoj antroponimii*, Onomastika Povolž'ja 2, Gor'kij, 1971, s. 67.

İlçev, *Ederov* s. 'un, t. *eder* "cena (fiyat ; kıymet)" kelimesinden gelip gelmediğini sorar. Ancak *eder* kelimesinin türkçede böyle bir mânâsı olduğu bize malûm değildir. Herhalde, bir şeyin fiyatı *kaç para eder* gibi ifâdelerle ilgili görmüş olacak. *Eder-ool* (*ool* "oğul") adına Tuvalılar'da rastlarız (Spr, 187).

Kimi adlar da bugünkü Türkiye türkçesindeki neolojizmlerle izah edilmiştir. Msl. *Tarımov* s., t. *tarım* "zemedelie" dan gelir denmiştir. İlçev'in faydalandığı sözlük Nikola Vančev ve bş. «Tursko-balgarski rečnik» (Sofya, 1962)'tir. Bu sözlükte *tarım* kelimesi bir neolojizm gibi gösterilmiştir. Aslında *Tarım* eski Uygurlar'da bir kadın ünvanı ve has isim idi (Uyg S, Süv, Kaş, MW, USp).

Kimi Arap adları, Bulgarlar tarafından lâkap yolu ile soyadı yapılmış gibi gösterilmiştir. Halbuki türkçe, arapça, farsça ödünç kelimeler bakımından da çok zengin olan Najden Gerov lügatinde³ bile bu kelimeler yoktur. Buna rağmen St. İlçev Türkçe-Bulgarca Sözlük'te bulduğu, aradığı isme uygun, her kelimeyi doğrudan sözlüğüne kabul etmiştir. Msl. "*Gelilov* s., ar. t. *celil* 'imenit, slaven' den gelir" denir. *Celil* kelimesi Osmanlılar arasında bile ender kullanılan bir kelime idi : OT *celil* "1. büyük, ulu ; 2. resmî yazılarda vezir veya müşir rütbeli kelimelere ve onların dâirelerine hitap olarak yazılırdı". Fakat *Celil* adı hem Türkler arasında, hem Araplar arasında yaygındır.

Bu makalemizde yalnız ç ile başlayan bâzı Bulgar has isimleri ve soyadlarını ele alacağız. Yazımızdaki metod şöyledir : İlk bir adın mânâsını aramadan önce, onun ad olduğunu (lâkap değil) ve başka dillerde de ad gibi mevcut olduğunu ispat etmeğe çalışacağız. Ancak ondan sonra bâzı adların menşecini arayacağız.

Ç â ç a e. // Ç â ç o e. // Ç â ç i n s. // Ç â ç e v, Ç â ç o v, Ç â ç e v s k i s.

St. İlçev : "Çaça - Stojan adının keyfî değiştirilmiş şekli" ; "Çaço - *Caco* adının değiştirilmiş şekli veya çingenece *čačo* 'hakiki" kelimesinden.

Biz bu adı kad. t. *Çaça* : *Çaça señün* -has isim ve rütbe, Toñyukuğ'un çağdaşı bir askerî komutan- (DTS) la bağlayacağız. *Çaço*'da kelime sonu *a, o* 'ya tebeddül etmiştir. Çünkü Bulgar erkek adlarının büyük kısmı *-o,-'o,-jo* ile biter. Soyadlarında ise, çok defa kelime sonu vokal *-ev,-ov,-in,-evski* soyadları eki önünde düştüğü gibi burada da düşmüştür.

Ç a l i e v s. // Ç e l i e v s.

St. İlçev : "Çaliev - dial. *çalija* 'çalı' (t.-*çalı*) dan veya *Çalev* (*Ça'lev*) yerine" ; "Çeliev - *Çaliev* veya *Çeleev* in variantı".

Biz bu adları, Çuvaşlarda *Çali* e. (Magnickij), Volga Bulgarlarında XVI. asırda yazılmış Şerefüddin bin Hisâmüddin Muslimî'nin «Tevârih al-Bulgârîya» kitabında geçen *Çalı* (Bulatov, s. 81) adları ile karşılaştıracamız.

3 Najden Gerov, *Rečnik na balgarskij jazyk*, Filibe, 1895-1904.

Ç à l o v s. // Ç a l ò v s k i , Ç à l e v s.

St. İlçev : “Çal’o, Çale - j nın düşmesi neticesinde, Çajl’o dan”.

Çuvaşlar’da Çalov erkek adı (Magnickij) var. Aristov Çal adında bir soy kolundan bahseder (Aristov, s. 385 kayıd 2). Hakaslar’da bugün bir Çaal erkek adı (Spr-62) vardır. Bulgarlar’daki Çalov soyadı ile Çuvaşlar’daki Çalov erkek adı birdir, Bulgarlar’da *Çalo erkek adı kaydedilmemiştir. Acaba, Çalov soyadı Çalov erkek adından bir benzetme yolu ile kategorisini değiştirmiş bir kelime olmasın ? Çuvaşlar’da -ov’la biten daha başka erkek adları da bulunmaktadır : Saratov, Moskov / Moskov (Magnickij). Herhalde Çaliev, Çalov - Çal | Çaal adının çeşitli morfemlerle genişletilmiş şekilleri olacak.

Ç a l m à n o v s.

St. İlçev : “dial. *çalman ‘çalmalı adam’ veya ‘kaçık adam’ (?) dan”.

Çalman bir Türk boyunun adıdır (Aristov, s. 343 ; ORS). SDD çalman “etrafi çalı ve çubuk ile tutulmuş ağıl” (... Kadiçiftliği, Yalova-İst.) ; Karayca’da çalman aynı mânâya gelir (Radloff). Fakat Çalman < t. Çal + ar. Aman e. dan da gelmiş olabilir.

Ç à m a k.

St. İlçev bu ada izahat vermiyor.

Çama kadın adına Hakaslar’da rastlıyoruz (Spr, s. 68). Karaçay-Balkarlar’da Çamma erkek adı (Spr, s. 147) var. Bu adın kgz. çama “güç, kuvvet, enerji” (Juda-hin) ile izah etmek henüz güç. Muhtemeldir, ki Türkler’e bu ad başka halklardan geçmiş olsun.

Ç a m à k o v s. // Ç o m à k o v s. // Ç a m k o v s.

St. İlçev : Çamakov la Çomakov’u bağlar. “Çomakov - dial. çomak (t. çomak) tan”.

Çamak Hakaslar’da erkek adıdır (Spr, s. 63). Çuvaşlar’da ise Çomak erkek adına (Magnickij) rastlanır. Aristov, s. 385 kayıd 3, Çumak adında bir soy kolundan bahseder. Bulg. Çamakov da bulgarca’da kelime sonundaki o’nun vurgu altında a olacağını izah etmek mümkün değildir. Bu, ya Çamakov [Çamakov // Çamakov] > Çamakov yolu ile değişmiş, yahud da doğrudan bir Türk dili veya lehçesinde *Çamıq varyantından gelmiştir.

Ç à n a k. // Ç a n k a k. // Ç à n k o e. // Ç à n k o v s. // Ç à n i e. // Ç à n o e. // Ç à n o v , Ç à n o v s k i s. // Ç à n ’ o , Ç à n e e. // Ç à n e v s.

St. İlçev : “Çana - Stojana adının değişmiş şekli veya Çan’o’nun müennes şeklidir” ; “Çanka - Çana’nın küçültmesidir” ; “Çanko - Çano, Çan’o’nun küçültmesi-

dir” ; “Çani - Çan’o’mın bir varyantıdır” ; Çano, Çan’o - Valçan, Stojan, Cvetan adlarının veya başka bir benzeri adın değiştirilmiş şeklidir”.

Çana (Aristov, s. 383) Türkler’de bir oymak kısmının adıdır. Kafkaslar’da Inguşlar arasında Çana (Spr, s. 218), Çuvaşlar’da Çanej. (Magnickij) erkek adlarını buluyoruz. Kad. t. çan sañün (Malov) // çan señün - Çin askerî komutam adı ve rütbesi (DTS).

Ç a n â ç e v s.

St. İlçev : “belki Çamakov soyadının varyantıdır”.

Kadım Türkler’de Çımaç : Çımaç qaja adı (DTS - MO) vardı. Bulgarcada vurgusuz hecede a (türkçe ı) çok defa a’ya tebeddül eder : msl. kalaç < t. kılıç, kajamet < t. kjamet (ar.), karaşaklak < t. karışıklık, çakrak < t. çıkırık. Diğer taraftan kadım Türkçede bir de çanaç “slabyj, nesil’nyj ; bojazlivyj ; bezdejetel’nyj, vjaylj (jayıf, kuvvetsiz ; korkak, ödleğ ; uyuşuk)” (DTS - Kaş) kelimesi vardır, ki bulg. Çanaçov soyadının, lâkap yolu ile gelmiş olması hâlinde, uygun bir izah şeklini verir.

Ç a n d ü l e.// Ç a n d ü l o v s.

St. İlçev : “Çandul - *Çand(o) + ul’dan”.

Biz bu adın benzerini Çuvaşlarda buluyoruz : Çindula (Magnickij).

Ç a n g a r o v s.

St. İlçev : “türkçe çangır ‘gürültü’ den”.

Eski Uygurlar’da Çangır Taisi (Uyg S - USp) has ismi var, ki bulg. Çangarov onun muhtasar şeklidir.

Ç a k i r o v s.

St. İlçev : “Herhalde Çakarov soyadı yerine”.

Bu ad Türkler’de bir oymak adı olan Çakir-begdeli (Aristov, s. 414)’deki Çakir kelimesi ile bir olsa gerek.

Ç a k m â k o v s.

St. İlçev : “dial 1. çakmak “çakmak ; çelki, taş ve tutuşacak maddeden ibaret tutuşturma âleti ; 2. (yüzde) cild hastalığı’ (t. çakmak) tan”.

Çakmak XV. asırda Şahrüh medresesinin emirlerinden birinin adıdır (Barthold, II/2, s. 172). Bulgarlar’daki Çakmakov, bu adın XV. asırdan çok daha evvel kullanılmış olacağına delâlet eder.

Ç à k o e.// Ç â k o v s.

St. İlçev : “Çako - çakam ‘beklemek’ ten”.

Kadım Türkler'de *Çak* adı (DTS - USp) vardı. Ayrıca *Çakaj* adında bir Türk oymak altbölümü vardır (Aristov, s. 384, kayıd 3).

Çàla e.// Çàlin s.// Çàlov s.// Çàlko e.// Çàlkov s.//
Çàl'o, Çàle e.// Çàlev, Çàl'òvski s.

St. İlçev : “*Çala* - Stojan adının keyfî değiştirilmiş şeklidir” ; “*Çal'o*, *Çale* - *Çajl'o* adından *j* 'mn düşmesi neticesinde, meydana çıkmıştır”.

Çal bir Türkmen boyu kolunun (Tàkà boyu adıdır) (Aristov, s. 385, kayıt 2). L. Rásonyi onu *çal* 'gris' renk adına bağlar⁴.

Çalàkànov s.// Çelkànov s.

St. İlçev : “*Çalakanov* - Çalaşkànov soyadının değiştirilmiş şeklidir” ; “*Çelkanov* - dial. *çelkan* 'çalkalanan' (türkçe *çalkalanmak*)'tan”.

Çalkan Altay Türkler'inde bir boy adıdır. Türkler'de oymak adları ile insan adlarının çok defa bir olduğu malûmdur. *Çalakanov* da *çalakan*, *çalkan* kelimesinin kısaltılmamış veya daha az kısaltılmış şeklidir. *Çelkanov*'da ikinci hecenin vokali düşmüş, ç ile temasda *a*, *e* olmuştur. Bu, bulgarca'nın bir hususiyetidir. Hakaslar'da *Çalàk* erkek adı (Spr, s. 63) vardır. Buna bakılacak olursa *Çalakan* < *çalak* + *an* < (*h*)*an* dan teşekkül etmiştir.

Çapànov s.

St. İlçev : “türkçe *çapan* 'vestitel, kurier'den”.

J.Nemeth, Nagy-Szent-Miklòs altın hazinelerde bulduğu ve *çaban* diye okuduğu ve 'the title of dignitary' diye izah ettiği kelimeyi çağ. oğuz *çob[p]an* 'her dsman' ve kad. t. *çoban* 'aide to the village major' (Kaş), peç. *ça[a]ban* (ζοπαυ, ζωπαυ) la bağlar⁵. Bugün *Çapan* erkek adı Altay Türklerinde istimal edilir (Spr, s. 18).

Bulgarlarda bir de *Şapanov* soyadı vardır, ki onu St. İlçev haklı olarak *Çapanov* la bağlar. *Şapan*, *Çapan*'m kıpçak şekli olacak.

Çapàrov s.// Çaparov s.// Çepàrov s.// Çeparov s.

St. İlçev : “*Çaparov* - t. *çeper* ; 1. postacı, ulak ; 2. benekli'den”.

Çapar, 1303' de Emil etrafında bir yerde tahta çıkan Haydu'nun oğlu ve Udegey'in torununun adıdır (Barthold, V, s. 149).

Çeparov, *Çeparov*'da *a* > *e* tebeddülü göze çarpar. *Çaparov*, *Çeparov* da *a* yerine *a* mn istimali, *Çamakov* // *Çamakov* (bt.)'ta gibidir.

4 L. Rásonyi, *L'origine du nom székely*, (SICULE), ALHung, XI, fasc. 1-2, 1961, s. 184.

5 J. Németh, *The runiform inscriptions from Nagy-Szent-Miklòs and the runiform scripts of eastern Europe*, ALHung, XXI, fasc. 1-2, 1971, s. 14-15.

Ç a p k a n o v, Ç a p k a n s k i s.// Ç a p k a n ç e t o l.// Ç a p k a n ç e v s
St. İlçev : “*çapkan(in)* ‘1. ženkar (zampara) ; 2. bezdelnik (haylaz) ; 3. barzo. hodec (çabuk yürüyen)’ (t. çapkın) dan”.

Çapkın adına XVI.-XVII. asır Volga Bulgarları âbidelerinde rastlanır (Bulatov, s, 80). Bu eski ada, şüphesiz sonradan Osmanlı Türkleri yolu ile geçen ve İlçev’in zikrettiği *çapkın* kelimesi üzerine kurulan lâkaplar da karışmıştır.

Ç a r a p à n s k i s.// Ç o r b à n o v, Ç o r b à n s k i s.// Ş a r a b à n o v
s.// Ş a r a p à n o v s.// Ş a r b à n e.// Ş a r b à n o v, Ş a r b à n s k i
s.// Ş e r b à n e.// Ş e r b à n o v s.// Ş i r b à n e.// Ş i r b à n o v s.

St. İlçev : “*Çarapanski - Şürapanov* un varyantı” ; “*Çorbanov - Çorbagiev*’den değişmiş (?)” ; “*Şarabanov - Şarapanov* un varyantı” ; “*Şarapanov - dial. q şarapan* ‘sarhoş, meyhör’ (?) dan”.

Çuvaşlar’da *Çoraban, Çorapan, Çorban, Çerapan, Şerban* erkek adları (Magnic-ki) ile bu Bulgar adları birdir. Bâzı Türk lehçelerinde *a~o* flotasyonu yaygındır (bk. *Çerpanliev*).

Ç a l à n o v s.// Ç e l à n o v s.

St. İlçev bu adların menşei hakkında fikir yürütmüyor.

Çalan eski Uygurlar’da “İlah, Allah” (Uyg S—Og) mânâsına geliyordu ; SDD *çalan* “1. evecen, aceleci (İst. [?]) ; 2. parlak (Maraş, Gaziantep)”.

Ç a v d à r e.// Ç a v d à r o v s.// Ç i v d à r o v s.// Ç à d a r o v s.//
Ç a v d à r e. (bir türküde).

St. İlçev : “*Çavdar* -1. bir zamanlar bir voyvodanın müstear ismi- fars. t. *cahdar* ‘büyük memuriyet sahibi’ dan gelip t. *çavdar* kelimesi yanısıra değişmiş ; 2. âile lâkabı ; 3. erkek adı - nisbeten yeni ” ; ‘*Çivdarov - Çavdarov* yerine’ ; “*Çadarov* - belki de *Çavdarov*’un kasden değiştirilmiş şekli, çünkü kasabada (İhtiman kasabasında) pek büyük bir *Çavdarov* soyu var.” “*Gavdar - Çüvdar* ın eski şekli”.

Çavdar adı üzerinde E.Boev de durur. Ona göre, o bir proto-bulgar adıdır. Bir Çuvaş filologu ve yazarı Mihail İliç’in, *Çavtar* adının kadîm Çuvaşlar arasında da rastlandığını ve bu adın bir masalda geçtiğini anlattığını söyler ve eski Ermenî kaynaklarında Bulgarlar’ın kavim gibi tarifinde *Çdar-bolkar* terimini kullandığını, etnonim gibi Türkmenler’de rastlandığını kaydeder (*çaudor [çavdur]*)⁶.

XI. asırda, Kaşgarî’ye göre, *Çuvaldar* bir Oğuz kavim topluluğunun adı idi (DTS). *Çavuldur* ise, Oğuz Han’ın dördüncü oğlu Kök Han’ın üçüncü oğlunun adı idi⁷. Barthold Kaşgarî’de ve Reşidüddin’deki bu kelimeyi respektif olarak

6 E. Boev, *Za predturskoto tjurksko vlijanie v balgarskija ezik*, «Balgarski ezik», Sofya, sene XV, 1965, c. I, s. 10.

7 A. N. Kononov, *Rodoslovnaja turkmen, soçinenie Abū-l gazi hana Hivinskogo*, Leningrad, 1958, s. 93, 68.

Guvaldar, *Gavaldur* şeklinde okur (Barthold, II/I, s. 597, 574-575). A.N.Kononov Kaşgari'deki kelimeleri ç ile okur. Ona göre, ğ bu şekilleri ilmî edebiyatta geçer, canlı dilde ise ç h şekilleri mevcuttur⁷. Son zamanda Galina Feodoronva Blagova da bu fikri savunuyor (*ğagataj* - ilmî edebiyata âid olup, Rusçada daha yaygın şekli *çagataj*'dir)⁸. Bulgarlara *Gavdar* adı yazılı yolla gelmiş değildir. Bugünkü bize malûm olan Türk dilleri kaynaklarında ç ile başlayan diğer bâzi kelimeler Bulgarcada ğ iledir : *ğerak* 'çirak' : *ğeri-başı* 'çeribaşı' : *ğerviz* 'çerviş' : *ğevre* 'çevre' : *ğirikman* 'çirakmar.'⁹ v.s. Buna bir de *Ğavdar* adını ekleyebiliriz. H. Zârinâzadâ farsçada bazı ğ ve ç ile yazılan türkçe ödünçlemelerde ğ'ları muhafaza eder : *ğarik* | *ğerik* "1. çirik, goşun (feodalizm-dövründe möharibâ zamanı sâfârbâr edilân vâ müharibâ bitdikdâ burahılan ordu) ; 2. köüllü ordu"¹⁰.

Bulgarlarda *Çavdar* | *Çivdar* | *Ğavdar* varyantlarını rusçada *Çagataev* | *Çego-daeu* | *Çigodajkin* soyadlarıyla ve etnonim *çagataj* | *ğagataj*¹¹ la karşılaştırabiliriz.

Çadarov'da, İlçev'in gösterdiği psikolojik âmil yerine, fonolojik bir sebep ileri sürülebilir : diftong monoftongizasyonu - *av* > *a*. Çuvaşlarda *Çeder* erkek adı (Magnickij) var.

Bu adın etimolojisine gelince, onu çağ. *çavdur* "imejuščij izvestnost" -eine gute Reputation, einen guten Ruf habend" (Radloff) ; SDD *çavuldar* 'namuslu', *ğedvar* 'Ülker yıldızı' ; mong. *çadvar* "1. umenie, sposobnost' (maharet) ; 2. masterstvo (ustalık) ; vsyokoe iskustvo (yüksek sanat)" (MRS) kelimeleri ile mukayese edebiliriz.

Ç a v è e v , Ç a v è o v s.// Ç o v è o v s.// Ç è v a s.

St. İlçev : *Çaveev*, *Çaveov* - çingenece *çhavea* - *çhavo* 'çocuk' un mediatifi" ; "*Çoveov* - *Çaveov*'un varyantı" ; "*Çeva* - herhalde romence *ceva* [*çeva*] 'pek iyi, pek güzel' dan". Romence *ceva* '1. bir şey ; 2. biraz' demektir.

Kadîm Türkler'de *Çava* adı (DTS - Kaş) vardı, ki bulg. *Çave* | *Çeva* | *Çove* şeklinde belirir.

Ç e k a n s k i s.// Ç e k e n s k i s.

St. İlçev : "*Çekanski* - *Çekanec* köy adından" ; "*Çekenski* - *Çekanski* nin varyantı".

8 G. F. Blagova, *Tjurksk. çagataj-russk. çagataj-ğagataj-(opyt sravnitel'nogo izučeniya starogo zaimstvovaniya)*, «Tjurkologičeskij sbornik», 1971, Moskova, 1972, s. 167-185.

9 M. Mollova, *Sur la valeur de ç dans les monuments turcs*, «Folia Orientalia», XII, 1970, Krakov, s. 171-174.

10 G. Zarinezade, *Azerbajdžanskije slova v persidskom jazyke* (Period Sefevidov), Baku, 1962, s. 281.

11 G. F. Blagova, *aym eser*, s. 182.

Ruslar'da, 1650 yılında yazılan bir vesikada *Çekenenko* : *Trohim Çekenenko* (Tupikov, s. 817) adına rastlıyoruz, ki aynı adın küçültmesidir. L. Rásonyi, bir makalesinde 1419 yılında Macaristan'da bazı Kuman adları arasında *Chakan* [*Çakan*] adının mevcudiyetini kaydeder ve onu kumanca *çaqan* "pic (ağaç kakan kuşu) dan getirir"¹². Daha sonra yazdığı bir başka makalede ise L. Rásonyi aynı adı daha eski bir vesikada bulur (1323'ten kalma) ve onu artık çağ. *çaqan* "Streitax (teber, muharebe baltası)" (Radloff) ile karşılaştırır¹³.

Kadım Türklerde bir de *Çıqan* : *Çıqan Tonjuquq* - has isim ve rütbe (DTS - Kaş) var. Acaba bütün burada sıraladığımız adlar aynı adm fonetik varyantları değil midirler ? Türkçedeki *çı* sekansı Bulgarcada çok defa, vurgusuz hecede, *çe* // *ça* olur : *çekrak* // *çakrak* < t. *çikrik*.

Çelêev, Çellêev s.

St. İlçev : " t. *çilli* kelimesinden".

Biz onu Aristov'da (s. 340) bulduğumuz bir Türk boyunun adı ile karşılaştıracamız : *Çelaj*.

Çelîmov s.

St. İlçev : " t. *çelim* den".

Biz onu yine Aristov'da (s. 380, kayıd 2) bulduğumuz *Çilim* oymak kısmının adı ile mukayese edeceğiz. Bulgarcada vurgusuz hecede *i nin e ye* tebeddülü yaygındır : *tersene* < t. *tersine*.

Çelpânov s.// Çòlpânov s.

St. İlçev : "Çelpanov - Çolpanov yerine" ; "Çolpanov - dial. *çolpan 'topal

St. İlçev : "Çelpanov - Çolpanov yerine" ; "Çolpanov - dial. çolpan 'topal ; beceriksiz' (t. çolpa) dan".

Ruslar'da 1672'den kalma bir vesikada *Çelpanov* soyadı (Tupikov, s. 816) var. Acaba, *Çaveev* / *Çoveov* / *Çeva* yı bağladığımız gibi, *Çelponav* / *Çolpanov*'u .bağlayabilir miyiz ? Bağlamasak bulg., rus. *Çelpanov* adım kad. t. *çolpan* "židkaja grjaz"; sljakot' (sulu çamur)" (DTS-Kaş)'a götürürdük ; krş. bulg. *Çamuroc* < t. *çamur*. *Çelpanov* la *Çolpanov* bir kökten olup t. *Çolpan* adından geldiğine hükmolunabilir mi ? *Çolpan* Türkler arasında pek yaygındır. Kimi defa kadın adı, kimi defa soyadı olarak¹⁴, kimi defa ise mürekkep erkek adlarında belirir (Kırgızlar'da *Çolpanbaj-Barthold*, II/I. s. 537). *Çolpan* < *Çolpan* "Venüs ; Zühre". D.K.Nuržanova onu "çoban yıldızı" diye tercüme eder ve türkmence *çolpan*, *çoban yıldızı* şekillerini

12 L. Rásonyi, *Les anthroponymes comans de Hongrie*, ALHung, XX, facs. 2, 1967, s. 139.

13 L. Rásonyi, *Türk özel adları ve leksikografyası*, «XI. Türk Dil Kurultayında okunan bilimsel bildiriler», Ankara, 1968, s. 44.

14 *Philologiae Turcicae Fundamenta*, I, Wiesbaden, 1959, s. 707, 708, 711.

iktibas eder¹⁵. Türkiye türkçesinde de *çolpan* // *çoban yıldızı* paralel kullanılır. Kazaklar'da *Şolpan*'dan yalnız "sabah Venüsü : tanyıldızı" anlaşılıyormuş. Teleütler ise *tan çolmoni* "tan y." ve *inir çolmoni* "akşam Venüsü, akşam yıldızı" deyip *çolmon* (= *çolpan*) seyyare adını konkritleştirerek kullanıyorlarmış¹⁵. Bu kosmonimin amtroponim olmasına sebep gök kültü olacak.

Romenlerde de *Ciolpan* [*Çolpan*] adına (Constantinescu, s. 240) rastlanır.

Ç è r e n s. // Ç e r é n s k i s. // Ç i r e n s k i s. // Ç o r á n e. // Ç o r à n o v s. // Ç u r à n e. // Ç u r à n o v s. // Ç u r è n o v, Ç u r è n s k i s. // Ş u r à n e. // Ş u r à n o v s.; köy adları : Ç e r e n , Ç i r e n .

St. İlçev : "Çeren - Çerniça 'kara' lâkabından" ; "Çerenski - Çeren köy adından" ; "Çirenski - Çiren köy adından" ; "Çoran - bak Çuran" ; "Çuran - K'uran dan, k' > ç neticesinde" ; "Çurenov, Çurenski - Çurena lâkabından (büyük babaları çobanmış ve kuşağında çuren 'sap' (herhalde bıçak sapı olacak - yâni saplı bıçak - M.M.)" ve onu kızdırdılar mı *şte izkaram çurena 'çuren' i çıkarırım' dermiş*" ; "Şuran - Şur('o)+an dan".

Bu adların mukabilini biz Çuvaşlar'da ve Hakaslar'da buluyoruz : çuv. *Çeren*, *Çerendej*, *Çerenej*, *Çereneş*, *Çeren'ak*, *Çoran*, *Çuranga*, *Çuranka*, *Çurandej*, *Çurenej* *Çurendej*, *Çerenej* (Magnickic) ; hak. *Çoran* (Spr. s. 63).

Çoran | *Çuran* | *Şuran* mn bir menşeden oldukları şüphe götürmez. Herhalde kehmenin esasında *çor* | *çur* | *şor* | *şur*, kad. t. *Çur* - has isim (ve rütbe) : *Çur Tegin* (DTS - Man III), *Beg Çur* (DTS - T) v.s. + *-an* küçültme eki bulunuyor. Çuvaşlar'daki *Şorin*, *Şurin*, *Şorbak*, *Şoral*, *Şorka* erkek adlarında (Magnickij) *Şor* ve *in*, *-al*, *-ka* ekleri ve *bak* 'bek' kelimesini görüyoruz.

Eğer *Çeren* öteki gruptan ayrılıyorsa, onu şorca'da *çeren* "ryžaja lošad' - fuchs-farben (Pferd)" (Radloff'a götürürdük. Şorca *çeren* 'in başka Türk dillerinde karşılığı *ğiren* dir. L. Rásonyi *Ğiren* adında bir Nayman boyuna bağlı bir kolun adı olduğuna işaret eder. L. Rásonyi, M.N.Galkin «Etnografičeskie i istoričeskie materialy po Srednej Azii i Orenburgskago kraju» (St. Pb., 1869, 8) kaynağım iktibas ederek, Türklerde at rengi ve atın muhtelif vasıflarının ad vermede büyük rol oynadığını belirtir¹⁶.

Ç e r m e n s k i s.

St. İlçev : "herhalde *Ğermenski* yerine".

Fakat İlçev'm sözlüğünde *Ğermenski* yok, *Ğermanski* var, ki o başka menşededir. Çuvaşlar'da *Çerman*, *Çermandej*, *Çarmandej* (Magnickij) erkek adları var. Osetinlerde *Çermen* (ron şivesinde) *Kermen* (digor şivesinde) (Spr, s. 152) e. bulu-

15 D. K. Nuržanova, *Kazahskaja kosmonimija*, «Etnografija imen», Moskova, 1971, s. 235.

16 L. Rásonyi, *L'origine du nom Székely* (SICULE), s. 184-185.

yoruz. Bulgarlar'da *Kermenliev* s. ve *Kermenlii* (*Kermen*) köy adı da vardır. Kalmuklarda *Kermen*, kadın adı teşkil eder ve onlar bu adı kalmukçada *kermen* "sincap"tan getirirler. Türkiye türkçesinde ve daha başka Türk dillerinde *kermen / germen* "kale" mânâsını taşır. Türklerin geçtikleri veya buldukları yerlerde *Kermen*, *Akerman* < *aq kerman* gibi yer adlarına rastlamak mümkündür. Netekim bulg. *Kermenliev*, *Kermenli* "Kermen köyünden" mânâsına gelir. Osetinlerde müslüman adları çoktur. Olabilir ki, bu erkek adı *Keriman* Arap adıyla bağlansın. Belki de bulg., çuv. *Çermen* - kalmuk, osetin, *Kermen*'den gelen osetin *Çermen* ile bir alâkası yoktur. İleride tespit edilecek olan malzeme bu meseleye daha büyük bir ışık tutacaktır. Belki de *Çermen* ve aşağıda göreceğimiz *Çerpanliev*'deki *Çerpan* (m~p) bir köktendir.

Çerpanliev s.// Çerpanski s.// Çirpanliev s.// Çirpânov
Çirpanski s.// Çirpan - kasaba adı.

St. İlçev : "Çerpanliev, Çerpanski - Çirpanliev, Çirpanov'un varyantı"; "Çirpanliev, Çirpanov, Çirpanski - Çirpan kasabasının adından".

Ruslar'da *Çerpan* : *Pervuşka Çerpan* (1629)dan adı veya lâkabı ve *Çerepanov* (1537 den) soyadı var. Çuvaşlar'da *Çerepan*, *Çerepen*, *Çerban*, *Çerbanes*, *Çerban'aş*, *Çirbaneş* (Magnickij) erkek adları var.

Çibâev s.

İlçev bu adın etimolojisi hakkında münasebet kurmuyor. Biz onu Çuvaşlar'daki *Çibaj Çibak*, *Çibek*, *Çibik*, *Çib'ak* (Magnickij) la karşılaştıracamız. Menşei : *çi* < kad. t. *Çi* : *Çi Batar* - has isim (DTS - Usp) + *baj* - bir Türk isim elemanı (mânâsı için münasebet kuramıyoruz - "zengin"mi, yoksa "bir rütbe -bey" mi ?).

Çibov s.

St. İlçev : "*çiba* 'çıbı ! (köpeği kovmak için bağırsı)' - bu kelimeyi sık sık tekrarlamasından (?)".

Çuvaşlar'da *Çibi* erkek adı (Magnickij) var, ki *Çibaj*'m bir fonetik varyantı¹ olabilir (bk. *Çibaev*). *Baj* kelimesinin karşılığı bâzı Türk dillerinde *bij*'dir.

Çibükov s.

St. İlçev : "Çibuka lâkabından (çubuk çekiyormuş hep)"

L.Rásonyi 1266'da Macaristan'da *Chybuk* [*Çibuk*] Kuman adını bulur ve onu kumanca *çibuq* "fustis, baculum"dan geldiğini kabûl eder.¹⁷ Çuvaşlarda da var : *Çebuk*, *Çibik*, *Çibak*, *Çibek*, *Çib'ak* e. (Magnickij). Bize öyle geliyor ki, burada da *çi* < kad. t. *Çi* ve *buk* | *bik* | *bak* | *bek* "bey" elemanlarından meydana gelen bir mürekkep ad bahis konusudur.

17 L. Rásonyi, *Les antroponymes Comans de Hongrie*, ALHung, XX, s. 139.

Ç i e v s.

St. İlçev : “-*çiev*’le biten herhangi bir adın kısaltılmış şeklinden : *Kajmakçiev*, *Mutaççiev* ve buna benzer”.

Artık mürekkep adlarda *çi* kelimesinin kad. t. *Çiy*: *Çiy Batar* (DTS - USp ; Uyg S - USp) ın kısaltılmış şekli olduğu üzerinde durduk. Burada ise basit bir ke-
lime meydana getirir.

Ç i m i d o v s.

St. İlçev : “*Şimidov* un variantı”.

Budizm dininde olan Tuvalılar, Buryatlar, Mongollar, Kalmuklar’da *Çimit* e. (Spr, s. 176) var. A.A.Darbeeva bu adın bütün Mongol halklarında tesadüf edildiğini bildirir¹⁸. Tuvalılar’ın adları cetvelini hazırlayan müellifler - Z.B.Araçagi, A.A. Paļymbaha, D.A.Monguša -bu adın tibetçeden geçtiğini ve mânâsının “ölümsüz, baki” olduğunu bildirirler (Spr, s. 176, 10), ki kabûle şâyândır.

Ç i p â k o v s.

St. İlçev : “dial. *çipak* ‘çipil, küçük, ucu kalkık burunlu’dan”.

Bizim için bu ad yine *Çibaev* (bk.), *Çibukov* (bk.) adlarının bir başka varyantıdır. Yukarda Çuvaşlar’da *Çibak*, *Çebak* adının mevcut olduğuna işaret etmiş bulunuyoruz. *Çipak*’ta labial konson tonsuzdur, ki bu da bâzı Türk dilleri ve birinci yerde çuvaşça için çok karakteristiktir (Şunu da kaydedelim ki, Magnickij nin verdiği büyük cetvel Rus kâtipleri tarafından yazılmıştır ve çuvaşçanın fonetik kaide-lerine riayet edilmemiştir). Yâni *Çipak* < *Çi* + *pak* “bey”den gelir.

Ç i r i k o v s k i s.// Ç i r i k o v o köy adı.

St. İlçev : “*Çirikovski* - *Çirikovo* köy adından”.

Aristov, s. 336, 396, *Çirik* adında bir Türk boyundan söz eder. Ruslar’da da 1695’de kaydedilen bir *Çirikov* soyadı mevcuttur (Tupikov, s. 825) : krş. Kazan tat. *çirik* “çetvert - eine Viertel”, osm. *çirik* “gnoj, grjaz, nečistota - Eiter, Schmutz”, çag. *çirik* “sposobnost’ - de Fâhigkeit” (Radloff). Toponim *Çirikovo*, artnoponim *Çirik* + *-ovo* dan gelir.

Ç i ç e k o v s.// Ç i ç i k o v s.//

St. İlçev : “*ek, ik* eklerinin eklenmesiyle *Çiçev* den”.

Ruslarda *Çiçagov*, 1557’den kalma bir vesikada bulunur (Tupikov, s. 826). Kazan Tatarları’nda *Çaçak* (rusça yazılışı *Çeçek*) k. Tuvalılar’da *Çeçek-ool* e. (Spr,

18 A. A. Darbeeva, *K voprosu o social’noj suščnosti ličnyh imen v mongol’skih jazыkax*, «Onomastika», Moşkova, 1969, s. 48.

s. 172,186). Tuva adlarını hazırlayan müellifler (Spr. s. 172) bu adm *çeçek* “çiçek” ten geldiğini kabul ederler, ki doğru olsa gerek. Rus. *Çiçagov* < t. **çiçag* | *çiçak* | *çiçay* dan gelmiş olmalıdır. Çuvaşlar’da *Çuçak* şekli var (Magnickij). Bulg. *Çiçikov* da vurgusuz hecede *e* > *i* ‘tebeddülü vuku bulmuştur. Ruslarda da *Çiçikov* soyadı var (Gogol’ün kahramanı).

Ç i ç k à n o v s.

St. İlçev : “amcası (*çiço* ‘amca’) etrafında dölenen” mânâsına gelecek *çiçkan* dan mı (?)”.

Rus *Çiçkan* : *Nikita Çiçkan* erkek adı veya lâkap. 1622’de kaydedilmiştir (Turpikov, s. 430). Oyrotlarda *Çiçqan* e. (ORS), Tuvahlar’da *Çiçaan-ool* a. (Spr. s. 186). Bu adın *çiçqan* “sıçan” (alt., tel.) dan geldiği malumdur. L. Rásonyi onu Apotropaen-koruyucu adlardan, hor görülen hayvanlar adları altgrupuna dahil eder¹⁹. Bize Altay Türklerinden türkolog Frosja Ćušakova, Altaylar’da *Çiçqan* adının doğumdan sonra lohusanın ilk gördüğü nesne usulü üzere verildiğini söyledi. Bu, bugün böyledir. Fakat eskiden onun bir takvim adı olacağını kabûl edebiliriz. Bilindiği üzere, bu, 12 hayvanlı Türk takviminde birinci yılın adıdır. O yılda doğan çocuklara *çiçqan* adı verildiğini ve yalnız *donuz* | *domuz* yılında doğanlara *Donuz* | *Domuz* adı verilmeyip *Kara geçük* v.s. başka adlar verildiğini (zîrâ *donuz* | *domuz* yılı tehlikeli bir yıl tanınır) biliyoruz²⁰.

Ç ò b a l i e v s.// Ç o b a köy adı.

St. İlçev : “Filibe kazasına bağh Ćoba köyünün adından”.

L.Rásonyi 1367’de Macaristan’da *Choba* [Çoba] Kuman adının mevcut olduğunu kaydeder. Menşeyini belirtmez²¹. Çuvaşlar’da *Çobaj*, *Çobej* e. (Magnickij) ve kadim Türkler’de *Çoba* : *Çoba Jıqmış* has ismi (DTS - USp) var, ki Macaristan’da ve Bulgaristan’da bulunan insan ve yer adları ile birdir. Bulgaristan’da *Çoba* köy adı bir antroponim üzere kurulmuş toponim olacak. Bulg. *Çobaliev* daha sonra teşekkül etmiştir : *Çobali* | *Çobalı* “Çoba köyü sâkini”.

Romenler’de de *Ciob* [Çob], *Çioba* [Çoba], *Ciobu* [Çobu], *Cioaba* [Çoaba] adı bulunur ki, onları Constantinescu mac. *csoba* “butoiaş (fıçıcık)” la mukayese eder.

Ç o m â n s k i s.// Ç u m â n e.// Ç u m â n o v s.// Ç o m o n e v, Ç o m o n o v s.

St. İlçev : “Çomanski - Çumanov un varyantı” ; “Çuman - Şuman dan”; “Çomonov, Çomonev - Şomanov, Şumanov un varyantları (?)”.

19 L. Rásonyi, *Türklükte kadın adları*, TDAY-Belleten, 1963, s. 79.

20 Kurban Ali Khalidoğlu, *Tevarikh-i Kamer i Şarkı*, s. 529.

21 L. Rásonyi, *Les anthroponymes Comans de Hongrie*, s. 139.

Aristov, *Çuman* adında bir Türk boyundan ve bir boy kolundan söz eder (s. 382,382, kayıt 2, 285, kayıt 3). Çuvaşlar'da *Çomana*, *Çuman* e. (Magnickij) var. Bütün bu adların *Çoban* adının varyantları olması çok muhtemel (*b/p m*; ms. *bala* // *mala* "çocuk" âzerice'de *bala*, Kazan tatarcasında *mala*).

Ç ò n o s s.

St. İlçev : "Çono + -s dan".

Bu ada Altay Türklerinde rasthyoruz : *Çunus* e. ve k. (ORS, Spr, s. 55). Bundan başka bir de Telengutlara verilen *Çünüs* etnonimi var (ORS).

Bulgar soyadı burada slav soyadları eki olan *-ev/ov* ekini almamış, yahn şeklini muhâfaza etmiştir.

Ç o r a p i n o v s.

St. İlçev bu adın menşei ile ilgili bir münâsebet belirtmez.

Çuvaşlarda *Çorapan* e. (Magnickij), ancak *Çor* elemanıyla, *Çorapinov*'a yaklaşıyor. Öteki eleman *-apin* < ar. *Amin* e.den gelir. *Çor* ise kad. t. *Çur* - has isim (ve rütbe) (DTS - T) ile birdir. Çuv. *Çorapan* < *Çor* + ar. *Aman* e.dan gelir.

Ç o r b è v, Ç ò r b o v s.

St. İlçev : "Çorbağiev'in kısaltılmış şekli veya doğrudan *çorba* 'çorba'dan"

Çuv. *Çorbaj*, *Çorabaj* e. (Magnickij), tuv. *Çorbaa* e. (Spr, s. 186). Burada *baj* elemanının önünde *Çora* vardır, ki mânâsı Troki karaycasında "rabotnik - der Arbeiter" (Radloff), Kazan tatarcasında *çura* "kul, köle" dir. Balkanlar Tatarlar-'mda ise *şora* / *çora* "yiğit, paşa, kahraman" mânâsına gelir. Bulg. *Çorbev* < **Çorbe(j)*' den gelmiştir. *Çorbov*'da ise son vokal de düşmüştür.

Rumenler'de *Ciorbă* [Çorbă], *Ciorbă* [Çorbă], *Ciurbă* [Çurbă] (Constantinescu, s. 240) has isimleri kullanılır.

Ç u v á n s k i s.

St. İlçev : "dial. *çuvan* 'evlâtlık çocuk' tan".

Çuv. *Çuvanej*, *Çuvenej* e. (Magnickij). Burada *-ej* bir küçültme ekidir. *Çuvan* *Çoban* ile bağh olsa gerek (*p/b v*).

Ç u m á n e / . / Ç u m á n o v s.

St. İlçev : 'Çuman - Şuman dan değişmiş'.

Çuv. *Çuman* e. (Magnickij) ; krş. çağ. *çuman* 'lenyj, nebrežnyj - faul, nachlässig' (Radloff). Fakat *Çoban* adının bir başka varyantı da olabilir.

Ç u ç ü e v s.

St. İlçev : "Çuçulev'den, *l* nin düşmesi neticesinde (?)".

Romenler'de *Ciuciu* [Çuçü] e. (Constantinescu, s. 241). Kadım Türklerde *Çuçü*

-bir Türk şairinin adı (DTS - Kaş), çağ. *Çuçi*- Cingiz Han'ın en büyük oğlunun adı (Radloff). Volga boyu Udmurtlar'da *Çuçybej* e. ; S.V.Sokolov'a göre, Udmurtlar'da bu ad *çuçybej* "lazorevka (iskete kuşu cinsinden - parus coeruleus)" apela-tifinden gelir. Udmurtlar'da çok sayıda Türk-Mongol asıllı adların olduğu malûm-dur. Bunun *Çuçi* ve *bej*'den gelmiş olması muhtemeldir.

Kısaltmalar

alt.	Altay, altayca	kaim.	kalmukça
ar.	Arap, arapça	kgz.	kırgızca
bulg.	Bulgar, bulgarca	l.	lâkap
çag.	çagatayca	mac.	macarca
çu.	Çuvaş, çuvaşça	mong.	mongolca
dial.	dialekt	osm.	osmanlıca
e.	erkek adı	peç.	peçenekçe
fars.	farsça	rus.	Rus, rusça
hak.	hakaşça	s.	soyadı (familiya)
k.	kadın adı	t.	türkçe (Ilçev'de Osmanlı ve Türkiye türkçesi)
kad.t.	kadım Türk, kadım türkçe	tel.	teleütçe

BİBLİYOGRAFYA

- Antroponimika - *Antroponimika*. Moskova. 1970.
- Aristov, N.I., *Zâmetki ob etniçeskom coctave tjurkskiĥ plemen i svedenija o ih çislennosti*, «Zapiski Vost. Otdel. Imperat. Arheol. Obşç.», XI, s. 341-356.
- Barthold, Akademik V.V.Bartold, *Soçinenija*, Moskova 1963.
- Bulatov, A. *Liçnye imena u drevnih bulgar*, «Onomastika Povolž'ja 2», Gor'kij, 1971, s. 79-81.
- Constantinescu, N.A., *Dictionar onomastic romînesc*, Editura Academiei Republicii Populare Romîne, Bükreş, 1963.
- DTS *Drevnetjurkskij Slovar'*, Akademija Nauk SSSR. Leningrad, 1969.
- Judahin, K.K., *Kirgizsko-russkij slovar'*, Moskova, 1940.
- Kaş *Kaşgarî lügati* (DTS'da kaynak olarak).
- Magnivkij, V.K., *Çuvaşskie jazyçeskie imena*, «Izvestija obşçestva arheologii i etnografii», XXI, vyp. 2, priloženie, Kazan, 1905.
- Malov, S.E., *Pamjatniki drevnetjurkskoj pis'mennosti*, M.-L., 1951.
- Man Maniheizmle ilgili eski Uygur yadigârları (DTS'da kaynak olarak).
- MO S.F.Oldengurg' seferinden getirilen hukukî vesikalar (DTS'da kaynak olarak gösterilir).
- MRS *Mongol'sko-Russkij Slovar'*, pod obşçej redakciej A. Luvsandendeve, Moskova, 1957.
- MW C.Brockelmann, *Mitteltürkische Wortschatz nach M. al Kaşgaris* (UygS'de kaynak olarak).
- Og *Oğuz Qagan destanı* (Uyg S'de kaynak olarak).
- ORS *Ojrotsko-Russkij Slovar'*, pod obşçej redakciei N.A.Baskakova, Moskova 1947.
- OT M.N.Özön, *Osmanica-Türkçe Sözlük*, İstanbul, 1965.

Radloff,W.W., *Opyt slovarja tjurkskih nareçij*, St. Pb., 1888-1911.

SDD *Türkiyede Halk Ağzından Söz Derleme Dergisi*, İst., 1939-1951.

Spr *Spravoçnik liçnyh imen Narodov RSFSR*, pod redakciej N.A.Baskakova, B.A.Bokareva..., Moskova, 1965.

Suv *Suvarnaprabhāsa* (DTS'da kaynak olarak).

T Talas âbidesi (DTS'da kaynak olarak).

Tupikov,M.N., *Slovar' drevnerusskih liçnyh sobstvennyh imen*, St. Pb. 1903.

USp Uygur âbideleri (Uyg S ve DTS'da kaynak olarak).

Uyg S A.Caferoğlu, *Uygur Sözlüğü*, İstanbul, 1934.